

KARDINÁL TOMÁŠEK

Generál bez vojska...?

• Poslušami tito učeny, kteří pte pívně l posemolekum
sokoloučeni se mnou, nebo vporoučíte tam, kde pte.

Je to loučeni je na krátký čas, neboť i nejdelší život
uplyne jako mihnutí okamžiku a naše brala lidová
existence náše s tím, kdo nás do života poslal, s
naším nejlepší mabeším Otce.

Bude to naše existence brala, věčná se bude taloni,
jak si to kdo sokoloučil svým životem. Ano, existuje spravedlnost,
věčná, Boží spravedlnost.

Šel jsem se v celém našem životě podle svých sil sloužit
všem ve jménu lásky svého Spasitele Ježíše Krista kromě
přomlouvání by, kteří snad někdy měli doufat, že jsem se jim
plně nevěnoval. Jsem jen lidský, a jak taloni jsem tím poslušností.
Jan dilo Boží je dokonalý. Jeho nás vybir' apóstol sv. Pavel:

• Nechte bránu jedem druhého a tak naplníte svou Křesťan.

J. Karel B. B. B.

KARDINÁL TOMÁŠEK

Generál bez vojska...?

VYŠEHRA
2003

Uspořádali
Jan Hartmann, Bohumil Svoboda a Václav Vaško

©
Jan Hartmann, Bohumil Svoboda a Václav Vaško

ISBN 80-7021-492-9

Úvodní slovo arcibiskupa Miloslava Vlka

Život kardinála Tomáška obsáhl téměř celé jedno století a zrcadlí se v něm důležité období proměn naší církve i české společnosti.

Budoucí český primas vyrůstá v ovzduší rakousko-uherského katolictví a jako mladý muž zažívá pohnutou reakci na pád Rakouska a následný odvrát mnohých i od katolické církve, vedený heslem: „Pryč od Vídně, pryč od Říma!“ Poznává jednu z čelných osobností duchovní obnovy Moravy, arcibiskupa Stojana, který je i jeho světitelem. Do Tomášкова kněžského osudu padá později stín dvou tvrdých diktatur našeho století: nacistické i komunistické. Diktatur, které pro církve znamenaly zkoušku, ale i příležitost k vnitřnímu pročištění a zrání.

Na prahu dlouhého období komunistické vlády dostává František Tomášek obtížný úkol: Svátý otec rozhodl, aby v tajnosti přijal biskupské svěcení a s ním pověření být pastýřem pro dobu velkého ohrožení církve. Ke svému úkolu postupně dorůstá: dramaticky se mění vnější okolnosti jeho života, ale vyzrává i jeho osobnost pastýře a styl jeho služby, a to i ve věku, kdy se lidé obvykle velmi těžko dokáží otevřít novým výzvám a zaujímat nové postoje. Co však zůstává trvalou konstantou jeho života, je jeho pevnost víry, láska k církvi a odevzdanost do Boží vůle.

Knížka vzpomínek a dokumentů, kterou dostáváte do ruky, se snaží ukázat jak ony pevné body, tak i proměny osudu i postojů kardinála Tomáška. Je na ní cenné to, že neretušuje problémy a otevřené otázky, nýbrž usiluje o upřímné a mnohorozměrné svědectví, které je právě svou odvahou k pravdě věrohodnější, než by bylo šablonovitě oslavné líčení. Celek knížky je pak plastickým pohledem nejen na osud velkého arcibiskupa, nýbrž na celé dlouhé období našich duchovních i politických dějin, do nichž se jméno kardinála Tomáška trvale zapsalo jako symbol zápasu za svobodu, lidská práva, ale zejména za duchovní a mravní obrodu církve i společnosti.

Biskup Tomášek byl přímým účastníkem II. vatikánského koncilu a v rámci velmi omezených podmínek se snažil o uvedení koncilových

myšlenek do života české církve. V tomto úsilí o koncilovou obnovu, stejně jako v mravním protestu proti komunistickému útlaku zejména v posledních letech před rokem 1989, se mohl opřít o několik kněží i laiků, z nichž většina stvrdila věrnost Kristu a církvi mnohaletým utrpením v žalářích (jmenujme za všechny Josefa Zvěřinu a Otu Mádra). V rozhodujících chvílích se stal symbolem jednoty: jednoty církve pracující jak viditelně, tak i ve skrytých strukturách, jednoty naší církve se Svatým otcem a nakonec i důležité jednoty církve a národa, jak to předsvědčivě vyjádřil zejména v rozhodném vystoupení uprostřed vzrušených událostí podzimu 1989. Kardinál Tomášek podobně jako jeho předchůdce kardinál Beran se zasloužili o překonání jizev minulosti ve vztahu katolické církve a českého národa a stali se osobnostmi ekumenickými v nejširším smyslu tohoto slova.

Dnes, za změněných podmínek, musíme pokračovat v jeho díle. Kardinál Tomášek nám odkázal dílo Desetiletí duchovní obnovy a s ním vědomí spoluodpovědnosti za mravní zdraví celé společnosti a myšlenku evropského mostu modliteb a s ní důraz na rozvíjení naší přináležitosti k Evropě a jejímu duchovnímu křesťanskému základu. Evropský rozměr osobnosti otce kardinála, který tak jasně vystoupil do popředí zvláště v závěru jeho života, při oslavách jeho 90. narozenin a pak při jeho pohřbu, zavazuje naši českou církev prožívat naplno ono poslání, naznačené tím, že žijeme v samém srdci našeho kontinentu: neizolovat se, být otevřeni k dialogu a připraveni k oné „výměně darů“ mezi Východem a Západem, k níž tak důrazně vyzval Jan Pavel II. a mimořádná synoda evropských biskupů v Římě.

Být věrni odkazu kardinála Tomáška znamená dnes číst znamení naší doby a přispívat k dílu nové evangelizace Evropy zejména tím, že budeme rozhodnými svědky evangelia uprostřed složitých proměn naší společnosti. Kéž nás Pán osvobodí svou Pravdou a svým Duchem obnoví tvář naší země!

Miloslav Vlk
arcibiskup pražský
a primas český

1

Přistoupím k oltáři Božímu¹

*Osobní vzpomínky Františka Tomáška • Biskup Tomášek
o kněžství • Primice*

Osobní vzpomínky Františka Tomáška

František kardinál Tomášek se narodil 30. června 1899 ve Studénce na Moravě, v okrese Nový Jičín. Tomáškoví patřili ke starousedlíkům tohoto města v malebném podhůří Oderských vrchů. Kardinálův děd hospodařil na gruntě čp. 57. Statek zdědil nejstarší syn Vincenc, jehož syn Josef se stal ve dvacátých letech starostou Studénky. Jeho bratr František, kardinálův otec, se v roce 1897 stal nadučitelem ve svém rodišti. Až do jeho doby byly školní úřední knihy, jakož i veškerá školní agenda, vedeny jen německy, uvádí místní školní kronika. Budova školy u kostela se stala rodným domem všech šesti dětí manželů Františka Tomáška a Zdenky, rozené Vavrečkové.

Na svého otce, který zemřel, když bylo Františkovi sedm let, vzpomíná příští pražský arcibiskup takto:

„Tatínek byl ve Studénce ve škole nadučitelem, jak se tehdy říkalo, a varhaníkem v kostele. Vlastně mi na něho zbyly jen dvě vzpomínky: v kostele jsem stával mezi dětmi před lavicemi, tatínek na kůru za varhanami, odkud na mě viděl. Asi jsem si tam s kluky něco povídal, a tak mi potom doma řekl: ‚Tak, jakpak ses to v kostele, Františku, choval? Baví se! Tak to já tě musím potrestat.‘²

Druhá vzpomínka je už spojena s tatínkovou smrtí. Ležel na posteli a ztěžklou rukou mi dělal křížek na čelo a pomalu, s námahou, slabým hlasem řekl: ‚Zůstaň vždycky hodný, Františku, drž se Pána Ježíše, abychom se zase setkali v nebi.‘³

Mnohem živější měl František Tomášek vzpomínky na svou maminku, která ho provázela všemi peripetemi jeho života až do roku 1971, kdy v sídle pražských arcibiskupů na Hradčanech zemřela ve věku sedmadevadesáti let.

„Dobu svého šťastného, ale krátkého manželství,“ říká pan kardinál v interview, které poskytl v roce 1990 Mladému světu, „prožila maminka v budově obecné školy ve Studénce, kde se tatínek stal nadučitelem. Tam jsme se také všichni narodili: Bohumil v r. 1898, František v r. 1899, Anna v r. 1900, Zdenka v r. 1902, Josef v r. 1903 a Jaroslav v r. 1905.

Tatínek zemřel 9. února v r. 1906 ve věku necelých čtyřiceti let a maminka nastoupila dlouhou a trnitou cestu pětadesáti let svého vdovského života. Zůstala sama s námi, ještě malými dětmi, z nichž nejmladší Jaroslav měl teprve šest měsíců. (...) Dodnes nemůžeme pochopit, jak maminka mohla zcela sama v tak těžkých podmínkách zdotlat nadlidské úkoly, které jí přinášel každodenní život. A k těmto starostem přistupovaly starosti zcela mimořádné. V roce 1914 vypukla první světová válka. Početné rodiny žijící ve městech svíral nedostatek a pak příšera hladu. O podrobnostech těchto zvláště strašných let se nám maminka zmínila až v našem pozdějším věku. Mimo jiné nám řekla: ‚Tehdy jsem si uvědomila jedno: děti rostou a nesmějí proto hladovět, jinak by mi umřely. Já už to musím nějak vydržet.‘ A tak maminka sama hladověla a pro nás se snažila něco sehnat.“⁴

Aby děti mohly studovat, odstěhovala se maminka s nimi do Olomouce. Vychovala kněze, dva lékaře, profesora, učitelku a úřednici. Nejstarší synové Bohumil a František studovali na Slovanském gymnáziu v Olomouci. Když vypukla válka, „narukoval jsem jako septimán,“ pokračuje ve vzpomínání pan kardinál, „a za několik měsíců jsem měl jít na frontu. Ale pak jsem onemocněl tuberkulózou. Byl jsem z vojny propuštěn jako invalida.“⁵

Ohroženo bylo i jeho povolání ke kněžství:

„Lékař mi nechtěl napsat doporučení, že mohu studovat bohosloveckou fakultu. Začal jsem tedy studovat s pomocí Boží na vlastní riziko. Rozhodnutí stát se knězem ve mně vznikalo a dozrávalo, když jsem ve věku mezi deseti a dvaceti lety začal přemýšlet o zaměření svého života. Chtěl jsem se věnovat takovému povolání, které maximálně slouží člověku. První mě napadlo stát se lékařem. Ale i ten nakonec zemře a jeho služba končí. Na rozdíl od něho kněz slouží i s pohledem do ži-

vota věčného, když se duše odloučí od těla. proto jsem se rozhodl stát se knězem.

V době, kdy jsem vyrůstal, naléhaly některé matky na syny, aby šli na kněze. Moje maminka o tom nikdy neřekla ani slovo. A když jsem ji jednoho dne řekl: ‚Maminko, zítra odcházím do semináře‘, vyhrkla jenom: ‚Proč‘ s mi o tom neřekl dřív, vždyť já nemám nic připraveno.‘

V semináři jsem nikdy nepochyboval, zda jsem se rozhodl správně. Žádné váhání, žádná nejistota, vždy naprostá jistota. Chtěl jsem se věnovat kněžství, abych sloužil lidem v životě pozemském i k zabezpečení života věčného.“⁶

Biskup Tomášek o kněžství

Duchovní formaci seminaristy Tomáška významně ovlivnil olomoucký arcibiskup Antonín Cyril Stojan. Na svátek sv. Cyrila a Metoděje, 5. července 1922, složil jáhen Tomášek do jeho rukou slib věrnosti Ježíši Kristu na celý život. Novokněz Tomášek tehdy nemohl tušit, kolik obětí přinese jeho dlouhý život. Problematice kněžství věnoval již jako biskup patnáct pastýřských listů. Zde jsou citace z některých:

„Hlavní podmínkou pro růst kněžského dorostu je dobrá křesťanská rodina. Právě to velmi často opakoval olomoucký arcibiskup svaté paměti Antonín Cyril Stojan. Zároveň rodičům připomínal, aby nepřekáželi svým synům, když se po zralé úvaze rozhodli vstoupit do semináře. Na druhé straně však varoval, aby nikdy a žádným způsobem nepůsobili na svého syna, kdyby on sám tomu nebyl nakloněn. Vyžadoval vždy naprostou svobodu volby. Rodičům také vysvětloval, že se nemají dívat na kněžství z hmotného hlediska. Zdůrazňoval, že jde o povolání k duchovnímu hrdinství, k celoživotní oběti pro druhé.“⁷

„Inženýr-architekt buduje domy, továrny, stroje – kněz charakteru! Lékař léčí nemocné tělo – kněz léčí duši. Advokát obhajuje člověka před soudem světa – kněz před soudem Božím. Vědec otevírá lidstvu obzory vesmíru – kněz otevírá obzory věčnosti. Umělec odhaluje záblesky krásy – kněz ukazuje krásu v největší plnosti. Politik zápasí o pozemské blaho člověka – kněz zápasí především o blaho věčné.“⁸

„Kněz je prodlouženou rukou samého Krista! Je to kněz, jehož pro-

střednictvím Kristus znovu nejen sestupuje na oltář, ale také může být naším hostem při svatém přijímání a dnem i nocí zůstává s námi ve svatostánku. Je to kněz, jehož prostřednictvím se uskutečňuje naše nové narození z křestní vody a z Ducha svatého při křtu svatém. Je to kněz, jehož prostřednictvím Kristus nad námi vyslovuje slova své milosrdné odpouštějící lásky, když se kajícím vyznáme: Uděluji ti rozhrěšení ve jménu Otce i Syna i Ducha svatého. Je to kněz, jehož prostřednictvím Kristus žehná novomanželům pro jejich další celoživotní společnou cestu. Je to kněz, jehož prostřednictvím dává Kristus největší a nejpotřebnější posilu nemocnému udělením svátosti. Je to kněz, jehož prostřednictvím Kristus při loučení s naším zemřelým nám dává v nejtěžších chvílích největší jistotu: Já jsem vzkříšení a život. Kdo věří ve mne, i kdyby zemřel, bude živ, a nikdo, kdo žije a věří ve mne, nezemře na věky (Jan 11,25–26). V tom smyslu můžeme říci, že kněz je druhým Kristem.“⁹

Primice

Svou primiční mši svatou sloužil František Tomášek ve své rodné Studénce. Byla to velká radost, když poprvé přistoupl k oltáři Božímu, zvláště v té poválečně době, v době tažení „Pryč od Říma“, kdy obec byla pod vlivem průmyslového Ostravska protináboženská. Nemohly ji zkalit ani řeči sousedů, že je hanbou pro obec, když z „pokrokové“ Studénky vychází katolický kněz.

Kardinál Tomášek nebyl prvním rodákem, na kterého mohla být „pokroková“ Studénka hrdá. Pochází odtud i slezský buditel, legendární pan farář Böhm, kterého ve Slezských písních v básni Hrabýň zvětšil Petr Bezruč. I když se František Tomášek odstěhoval ze slezské Studénky teprve sedmiletý, zachoval si po celý život svůj typický slezský přízvuk. Naposledy navštívil rodnou obec v listopadu 1980 při příležitosti stého výročí postavení kostela svatého Bartoloměje, ve kterém byl pokřtěn. V roce 1990 byl jmenován čestným občanem Studénky. A v roce 1993 byla na škole, kde se narodil a získával první vědomosti, odhalena jeho pamětní deska.

2

Jděte a hlásejte¹

Katecheta • Okupace • Cesta k nové totalitě

Katecheta

Tato výzva Písma svatého formovala od první chvíle i pastorační, pastýřskou činnost novokněže Tomáška. Jeho prvním působištěm se stala farnost u Sv. Mořice v Olomouci. Ještě v témže roce začal působit jako katecheta na okraji Olomouce v Pavlovicích. V letech 1927–1934 pracoval jako katecheta i v Kelči u Hranic na Moravě. Jeho katechetická činnost byla zcela přirozená, vždyť pocházel z učitelské rodiny a práce s dětmi a mládeží byla pro něho posláním.

Na katechetická léta pana kardinála vzpomíná paní Ludmila Dominiková, jeho někdejší žákyně:

„Jednoho dne nám položil pan katecheta otázku: ‚Děti, ví někdo z vás, kdo to byl mudrc?‘ Přihlásilo se blondaté děvčátko: ‚Já jsem mudrc, protože mi tak doma někdy říkají.‘ Třída se rozesmála a učitel náboženství s ní. Psal se rok 1940 a tím učitelem v první třídě české dívčí obecné školy, vedené sestrami řádu sv. Voršily v Kateřinské ulici v Olomouci, nebyl nikdo jiný než František Tomášek, který na tuto úsměvnou historku i po letech rád vzpomínal.

Náš katecheta byl velice příjemný, vždy shovívavý u měl úžasný smysl pro humor.

Často jsme jako školáci chodili na návštěvu k Tomáškům do bytu. Bylo to za jeho kněžského působení v olomouckém domě sv. Václava. Žil se svou maminkou nedaleko odtud, v Komenského ulici. V jejich bytě bylo takřka vždy plno, neboť otce Františka navštěvovali nejen jeho žáci, ale i mnozí přátelé. Pro každého si dovedl najít čas a jeho mamince jsme vždy mohli poděkovat za nabídnutý šálek čaje, koláč či kousek buchty.“

Pozdější kardinál vzpomínal profesora, který ho tehdy litoval, že neprožíval své kněžské mládí na venkově. Otec Tomášek působil totiž

vždycky ve městě nebo na jeho periferii. Od školy ke škole jezdíval na kole. I to pohoršovalo novodobé farizeje: „*Kristus Pán nejezdil na kole!*“

V roce 1934 byl povolán jako asistent pedagogiky a katechetiky na Cyrilometodějskou bohosloveckou fakultu v Olomouci, kde také v roce 1938 získal doktorát teologie.

Okupace

V té době se však již nad naší vlastní stahovaly mraky hrozícího válečného konfliktu. V březnu 1938 obsadil Hitler Rakousko a na podzim téhož roku ztratilo Československo na podkladě Mnichovské dohody čtyř mocností rozsáhlá pohraniční území. Těžce byla postižena olomoucká arcidiecéze. Desítky farností na severu Moravy a ve Slezsku se přes noc ocitly za hranicemi republiky. 15. březen 1939 znamenal obsazení zbytku českých zemí Německem a vytvoření protektorátu Čechy a Morava. První kroky okupantů směřovaly nejvíce proti inteligenci. Postupně byli zatýkáni četní potencionální odpůrci německé říše, mezi nimi mnoho kněží. Krátce po vypuknutí druhé světové války v září 1939 uzavřeli nacisté jako odvetu za studentské demonstrace, související se zakázanými oslavami státního svátku 28. října a s pohřbem tehdy zavražděného studenta Jana Opletala, všechny české vysoké školy, včetně teologických fakult. ThDr. František Tomášek se znovu vrátil ke svému katechetickému povolání a začal vyučovat náboženství na měšťanské škole v Olomouci-Hodolanech. Ale už o rok později byl povolán k přednáškám na arcidiecézním seminárním bohosloveckém učilišti, kterému nacisté zatím povolili existenci. Zároveň se stal inspektorem vyučování náboženství v šesti moravských okresech. Vedle těchto funkcí využíval čas k pilné publicistické práci, v níž pokračoval vlastně po celý život. Celkem mu vyšlo 31 prací, většinou z oblasti pedagogiky a katechetiky. Některé publikace, jako *Katechismus*, *Pedagogika* a další, dosáhly řady vydání.

V roce 1990 bylo jeho celoživotní pedagogické dílo oceněno čestnými doktoráty pedagogiky, které mu udělila Univerzita Karlova v Praze a Katolická univerzita Nejsvětějšího Srdce v Miláně. V milánském jmenovacím dekretu se mezi jiným uvádí: „*Zasloužilému profesorovi pedagogiky a katechetiky na Cyrilometodějské bohoslovecké fa-*

kultě, který neúnavně pracoval na rozvoji těchto věd, jak to jasně dosvědčuje převelký počet jeho uveřejněných vědeckých spisů v oboru výchovy dětí a vyučování náboženství.“²

František Tomášek nezapřel v sobě pedagoga, ani když už jako biskup stylizoval své promluvy a pastýřské listy. Charakterizuje je soustředěnost k danému tématu, opakování hlavní myšlenky k usnadnění lepší zapamatovatelnosti, stručná a věcná argumentace, časté citace z Písma a v závěru mobilizující výzva k následování, k radikální změně smýšlení, k činu.

Cesta k nové totalitě

Přišel květen 1945 – konec války, osvobození od nacistické okupace, obnovení Československa. Ale bylo to osvobození s podivně hořkou příchutí, jak napsal český kritik Václav Černý. Dalo se vycítit, že s příchodem sovětské armády se k moci derou síly, jež nevěstí do budoucna, zvláště pro církev, nic dobrého.

Ale zatím se společenský život národa obnovoval, otevíraly se pozavírané a zničené instituce politické, vědecké, umělecké, církevní. Znovu byla také otevřena Cyrilometodějská bohoslovecká fakulta v Olomouci, na níž se František Tomášek ještě v roce 1945 habilitoval jako docent pedagogiky a katechetiky. O rok později ho prezident Beneš jmenoval mimořádným profesorem těchto oborů.

Pak přišel únor 1948 – komunistický převrat. Skončilo krátké období poválečné demokracie a před společností se rozprostřelo předlouhé období čtyřiceti dvou roků putování po totalitní komunistické ateistické duchovní poušti. Došlo k tomu, co viselo svým způsobem ve vzduchu a na co citliví pozorovatelé s úzkostí poukazovali na mnoha zneklidňujících jevech společenského života už od roku 1945.

Začala doba snad nejtvrďší zkoušky katolické církve v českých zemích i na Slovensku v celých jejích dějinách. Komunistický teror pokrýval totálně celou republiku, všechny oblasti veřejného, kulturního, hospodářského a církevního života. Každý a vše bylo pod všudypřítomným okem nebo uchem československé Státní bezpečnosti nebo sovětského KGB.³ Z komunistického sevření umocněného tlakem mocných spojenců nebylo úniku.

3

Rozprostru sítě¹

Tajný biskup

Mnoha způsoby odsoudil tehdejší papež Pius XII. komunistický systém s jeho protináboženskou ideologií. K obranným církevním opatřením, která měla umožnit život církve v socialistických zemích i pro případ nejtěžšího pronásledování křesťanů, bylo budování stínové církevní struktury, utajené před státem. Tak bylo konspirativním způsobem u nás vysvěceno několik biskupů, mezi nimi i František Tomášek. Dne 14. října 1949 ho v domácí kapli na biskupa konsekroval olomoucký arcibiskup Josef Matocha. Aby se František Tomášek k tehdy už internovanému a přísně hlídanému arcibiskupovi vůbec dostal, musel přelézt plot a vplížit se do paláce za tmy zadním vchodem.

„V roce 1949,“ vzpomíná otec kardinál, „jsem dostal telefonickou zprávu, abych se dostavil do Prahy na nunciaturu. Jeden z římských monsignorů, který zastupoval nuncia, mi oznámil, že mě Svätý otec Pius XII. jmenoval titulárním biskupem butským a světícím biskupem olomouckým. Velice mě to překvapilo, nic takového jsem nečekal. Zeptal jsem se, co by Svätý otec řekl, kdybych odpověděl, že se takového úřadu necítím hoden, že jej nemohu přijmout. Monsignore na to, že bych papeže zklamal. Zklamat jsem Svätého otce nechtěl, tak jsem nominaci přijal.“²

Každý biskup si po svém jmenování volí heslo, které má stručně charakterizovat jeho zamýšlený program. Biskup Tomášek si zvolil heslo *„Laxabo rete – Rozprostru sítě.“*

„Toto heslo jsem si zvolil v době jmenování a konsekrace na biskupa, kdy pro nejbližší budoucnost byl úkol jasný: biskup musel počítat, že bude co nejdříve zatčen a uvězněn. A to se také brzy stalo. Proto jsem měl v této situaci pocitu asi podobné těm, jaké měl pravděpodobně rybář Šimon-Petr, když se vrátil z bezúspěšného nočního rybolovu

*a Pán ho vyzval vyjet znovu za denního světla na hlubinu a rozprostřít síť. Věděl ze zkušenosti o nemožnosti úspěchu takového denního lovu, ale tuto znalost dlouholetého rybáře překonal vírou v Pána a jeho víra byla korunována bohatým rybolovem.*³

Mnohému mohou Tomášskova slova znít nadneseně, ale tomu, kdo ho znal blíže, potvrzovala hloubku jeho víry. V historickém kontextu dnes víme, že to byla slova prorocká. A skutečně, když přišel čas, přijal biskup Tomášek Kristův kříž a nesl ho za svou církev.

4

Želivský kamenolom

Proticírkevní boj • Internace • Moravská Huzová

Proticírkevní boj

Čtyřicátá léta se chýlila ke konci a Československo žilo svůj složitý život po komunistickém puči. Komunističtí předáci Gottwald a Slánský bilancovali na poradách ústředního výboru komunistické strany dosavadní úspěchy v boji proti církvi a určovali strategii dalšího postupu proti ní:

„Vzali jsme církvi všecken tisk. Všude do konzistoří jsme dosadili komisaře. Zavřeli jsme církevní školy, letos nebyla otevřena ani jedna církevní škola. Teď postupně jim bereme kláštery, zavíráme kněze. (...) Administrativně zatím zakročujeme proti těm, kteří štvou, nejvýraznějším způsobem přestupují naše zákony, ty zavíráme. Bylo by dobré, kdybyste měli připravené takové černé listiny těch největších štváčů v krajích a okresech. Pamatovat na to, že když ne dnes, tedy zítra to budeme potřebovat.“¹

V říjnu 1949 odhlasovalo Národní shromáždění „církevní zákony“, které uvrhly církve a náboženské společnosti zcela do područí státu. Jejich činnost byla od té chvíle závislá na libovůli státní administrativy, bezpečnostních orgánů a komunistických funkcionářů. Dokonce záleželo na nich, dostane-li kněz, biskup či jiný církevní hodnostář souhlas k výkonu duchovenské činnosti.

Režim postupně internoval všechny sídelní biskupy, pak inscenoval monstrprocesy a nespravedlivě odsoudil k mnohaletému vězení litoměřického biskupa Štěpána Trochtu, olomouckého světícího biskupa Stanislava Zelu, spíšského biskupa Jána Vojtaššáka, rožňavského biskupa Roberta Pobožného, prešovské řeckokatolické biskupy Pavla Gojdiče a Vasila Hopka. Následovaly procesy s vysokými tresty tajně vysvěcených biskupů Karla Otčenáška, Ladislava Hlada, Štefana

Barnáše a později Petra Dubovského a dnešního nitranského biskupa kardinála Jána Chryzostoma Korce. Na podkladě pouhého administrativního rozhodnutí byl poslán do internačního tábora rovnajícího se přísnému vězení také František Tomášek.

„Myslím, že bychom měli vzít kurs na to,“ řekl Gottwald 9. června 1948 na schůzi Ústředního výboru KSČ, *„odpoutat katolickou církev od Vatikánu. Dostat je tak daleko, aby se s Vatikánem rozešli a stali se národní církví (...). Je nutné církev neutralizovat a dostat ji do svých rukou tak, aby sloužila režimu.“*²

O tři čtvrtě roku později věděli komunisté už konkrétněji, jak své plány na ateizaci společnosti realizovat. *„Musíme v církvi vidět nepřítel,“* volal Gottwald před stejným fórem. *„Jedním z prvních kroků by mělo být, abychom dostali nad nimi legální kontrolu státním aparátem.“*

Novými „církevními“ zákony se jim to podařilo téměř dokonale.

Internace

Biskup Tomášek, o jehož biskupském svěcení nevěděli ani jeho nejbližší a tím méně jeho farníci v Bohušově u Krnova, kde působil od 1. ledna 1951, byl zatčen 23. července 1951. Jak k tomu došlo, líčí sám:

„Byl jsem tehdy zrovna navštívit svou maminku a bratra v obci Hutisko. Byla červencová neděle odpoledne, vraceli jsme se z venku. Před domem stálo auto, v něm pánové od policie. Rozkázali: ‚Nasedněte, pojedeme pryč.‘ Odpověděl jsem: ‚Promiňte, mám tady maminku a bratra, chtěl bych se rozloučit.‘ ‚Ale jen krátce.‘

*‚Za nějaký rok si zvyknete,‘ říkali nám, když jsem byl dva dny v Ostravě ve vězení spolu s dalšími kněžími vyslýchán a pak odvezen neznámo kam.“*⁴

To neznámo, jak zjistil až na místě, se jmenovalo Želiv, premonstrátský klášter v okrese Havlíčkův Brod, který komunisté přeměnili v koncentrační tábor pro kněze. Bylo jich tam internováno více než čtyři sta, mezi nimi už zmíněný královéhradecký biskup Karel Otčenášek.

„Z kláštera nás denně odváželi na práci,“ pokračuje otec kardinál. *„Třeba nás vozili do blízkých rekreačních středisek na takzvané ponižující práce, jako je umývání záchodů, nebo na sýpky, kde jsme pod střechou ve strašném vedru, že se z nás pot jen lil, přehazovali lopatami*

obilí. A mezitím výslechy – třeba takové, kdy jsem od rána do noci nedostal ani kapku vody.

Spolu s námi tam byl spirituál Šuránek, kterého také podezírali, že je tajným biskupem. Při těžké práci v kamenolomu jsme měli zvláštního dozorce, který dohlížel, abychom nenavazovali kontakty s ostatními. Jeden z nich se choval zvlášť surově a řval na nás: „Co z toho máte, že jste tady? V kamenolomu Bůh není. Budete tady tak dlouho, dokud nechcípnete.“

Po stránce čistě lidské by se mohlo jevit, že to byla ztráta času, když jsem denně chodil do kamenolomu, těžce pracoval a ještě byl se svými spolubratry vystavován šikanování. Avšak tehdy jsem si uvědomil, co to doopravdy znamená být ztotožněn s Kristem ukřižovaným a zmrtvýchvstalým. Od té doby cítím obdiv ke každému člověku a zvláště knězi, který to dokáže. Internace byla časem mého duchovního zrání.⁵

Právě tam, v těchto extrémních podmínkách, si František Tomášek připomněl 5. července 1952 třicáté výročí svého kněžství:

„Vždy jsem se snažil prožívat slova svatého Pavla: ‚Všechno mohu v tom, kdo mě posiluje,‘ takže mě nepřekvapovala žádná obříž, internace ani ponižování. Ve světle zmíněných slov nic nebylo nejtěžší, ale naopak všechno ve sjednocení s Kristem radostné. Ta různá bezpráví jsem považoval za zkoušku pozemského života. Věděl jsem, že když trpím pro Krista, je to i k mému duchovnímu růstu.“⁶

Podle svědectví paní Ludmily Vlasákové napsal pan biskup 23. prosince 1953 ze Želiva mamince k jejím osmdesátým narozeninám:

„Nejdražší maminko, vzpomínám, jak jsi nám vyprávěla o svém výstupu na Radhošť s tatínkem. Vyšli jste za jasného slunečného počasí, ale pak jste se dostali do mraků, úplně se setmělo, zastihla vás bouřka, ale vše dopadlo dobře. Je v tom obraz i Tvého života. Vystupuješ na horu, která je mnohem vyšší, než je Radhošť, na horu svého života, a už jsi vystoupila hodně vysoko. Z takové výšky je daleko rozhled a dobře se tam dýchá...“⁷

Když čteme dnes tyto jeho řádky zdá se nám, že je psal sám o sobě. Vždyť vystoupil ve svém životě hodně vysoko!

V Želivě prožil biskup Tomášek tři roky internace a těžkých prací. Mezitím se ve státních proticírkevních orgánech něco změnilo. Plánovaly totiž do budoucna a začaly hledat biskupa vhodného pro některý z uprázdněných biskupských stolců. Potřebovaly argument proti

„západní nepřátelské propagandě“, správně tvrdící, že u nás není náboženská svoboda. Byrokraté z těchto orgánů usoudili, že by to mohl být František Tomášek, který pro svou mírnost a dobrotu se jim zdál dostatečně vhodným objektem k manipulaci. Tak se stalo, že dne 28. května 1954 byl tajně na biskupa vysvěcený Tomášek propuštěn z internace, aniž byl postaven, jako například rovněž tajně vysvěcený biskup Karel Otčenášek, před soud. Dokonce mu bylo umožněno vrátit se do duchovní správy, pro začátek do vesnice Moravská Huzová severně od Olomouce.

Byl tam velmi oblíben. Věřící si ho vážili. Hodně se věnoval mládeži. Fara byla otevřena každému, zejména mladým, kteří se tam pravidelně scházeli. Podle svědectví farníků byl už tehdy voláván na Státní bezpečnost k výslechům. Po 20. sjezdu Komunistické strany SSSR, na kterém Chruščov odhalil Stalinovy zločiny, měl biskup Tomášek důvěrné jednání se zástupcem Svatého otce o církevněpolitické situaci u nás. Pan biskup se o tom zmiňoval svým přátelům.

Moravská Huzová

Tři dny před pohřbem pana kardinála navštívil Moravskou Huzovou redaktor Katolického týdeníku Josef Pala, aby nasbíral hrst vzpomínek na jeho působení ve farnosti:

„Moravská Huzová je vesnice s asi 600 obyvateli, která leží mezi Olomouci a Šternberkem. V současné době nemá vlastního faráře. Je spravována z vedlejší farnosti, ze Štěpánova u Olomouce. Zdejší fara je střediskem řádových sester Společnosti sester Ježíšových. Žijí v něm tři se dvanácti novickami.

Alois Křenek, povoláním kominík, vzpomíná na 13. listopad 1954, kdy ho pan ‚biskop‘ jako prvního v obci sezdával. Pro tuto slavnostní příležitost chyběl v kostele koberec. Pan ‚biskop‘ jel do Šternberka, odkud jej osobně dovezl. Takové byly počátky pastorační činnosti biskupa Tomáška ve farnosti, kam ho komunistické úřady poslaly za trest.

Paní Ludmila Čouková, k níž chodil pan ‚biskop‘ na mléko, si i dnes živě vybavuje jeho příchod do Moravské Huzové: ‚Když pan biskop k nám přišel, neměl skoro nic. Farníci museli udělat několik sbírek. Ne finančních, byly to vesměs dary. Teprve za měsíc, až se trochu zabydlel, si mohl vzít k sobě na faru maminku.‘ Sedmdesátidevítiletý

rolník Karel Kráčmar – místní rodák – také vzpomíná na rok 1954, kdy dr. Tomášek přijel do Moravské Huzové. Za celou vesnici ho tenkrát vítal předseda místního národního výboru – komunista. A když po jedenáctiletém působení odjížděl do Prahy, loučila se s ním celá obec v čele s dalším komunistickým předsedou MNV.

Pan biskup se těšil od samotného začátku všeobecně velké vážnosti. Byl ode všech ctěn. V době jeho působení chodilo hodně lidí do kostela, pan biskup ‚táhl‘ zvláště svým příkladným životem. Měl kolem sebe vždycky hodně mladých, protože jako bývalý katecheta to s mládeží uměl.“

5

Otec II. vatikánského koncilu

*Koncil • První vzpomínka biskupa Škarvady •
Vzpomínka profesora Polce • Vystoupení biskupa
Tomáška na koncilu*

Koncil

Uplynulo několik dalších let jen zdánlivě poklidného života v malé obci, v době, kdy činnost církve byla omezena výhradně na kostely. Kněží, kteří projevovali jen nepatrnou horlivost mimo tento rámec, byli překládáni na nová duchovně zanedbaná místa, aby museli začínat vždy znovu z ničeho. Stávali se spíše údržbáři kostelů a farních budov. Pokud měli větší pastorační úspěchy, byli zbavováni státního souhlasu k výkonu duchovenské činnosti.

Ale mezitím došlo k významným změnám v samotném srdci církve, ve Vatikánu. V roce 1958 zemřel Pius XII. a na jeho místo nečekaně nastoupil staříčkový Jan XXIII. Ačkoli byl zvolen jen jako papež „přechodu“, než se najde někdo mladší a vhodnější, znamenal právě on historický mezník v církvi. Už ve své nástupní řeči ohlásil úmysl svolat ekumenický koncil. Po několikaletém přípravném období byl v pořadí druhý vatikánský koncil zahájen 11. října 1962. Byli na něj pozváni biskupové z celého světa, včetně komunistických zemí, tedy i od nás. Jenže z šesti českých a moravských biskupství nebylo obsazeno ani jedno. Uvěznění biskupové byli sice v roce 1960 amnestováni, ale ani jeden z nich neobdržel souhlas k tomu, aby se opět směl ujmout svého úřadu. Arcibiskup Beran a biskupové Hlouch a Skoupý byli dosud v internaci. Pouze dva biskupové František Tomášek v Moravské Huzové a Kajetán Matoušek u Sv. Vojtěcha v Praze působili v duchovní

správě. Nakonec souhlas k odjezdu na koncil obdrželi po určitém váhání státní správy tři slovenští biskupové a z českých jediný František Tomášek. Jeli v doprovodu několika „mírových“, to znamená s režimem kolaborujících kněží, kteří v Římě kromě hlídání biskupů a sbírání informací neměli nic na práci.

První vzpomínka biskupa Škarvady

Na první setkání s Františkem Tomáškem vzpomíná nynější generální vikář pražské arcidiecéze biskup Jaroslav Škarvada, kterého „vítězný únor“ zastihl jako bohoslovce v římském Nepomucenu:

„Biskupa Tomáška jsem poznal v Římě brzy po započetí II. vatikánského koncilu. Přijel se skupinou duchovních, vyslaných ze socialistického Československa, z nichž většina neměla na koncilu vůbec co dělat. Z těch, kdo se na koncil opravdu dostali, to bylo několik slovenských biskupů, z českých jen právě on, a pak, jako odborníci, děkani teologických fakult v Litoměřicích a Bratislavě. Ostatní byli mírovácká stafáž a fízlové.

Nebylo tedy snadné, a vlastně jsme ani neměli moc chuti, se s takovými ‚poutníky‘ setkávat, tím spíš, že už předem prohlašovali, že s exulanty nechtějí mít nic společného. Biskupa Tomáška nám ovšem bylo líto. Dozvěděli jsme se, že působí jako farář v malé farnůstce Moravská Huzová, že může vystupovat jako biskup jen za hranicemi své vlasti a že po návratu na ruzyňské letiště musí opět odložit odznaky své hodnosti. I mezi ostatními biskupy neměl v těch prvních dnech, myslím, příliš velkou popularitu, nikdo ho neznal.

To se ovšem začalo měnit při dalších zasedáních. V Praze si uvědomili, že vysílání ‚mírováků‘, kteří se na zasedání nedostanou, je neúnosné, fízlu bylo už v Římě stejně dost a na hlídání delegace stačili jeden či dva. Tak jsme mohli s otcem biskupem Tomáškem i mluvit. Přišel dokonce i do koleje Nepomucenum, i když byl uveden jen do kuchyně, aby ušel pozornosti zvědavých očí.“¹

Vzpomínka profesora Polce

Na první příjezd biskupa Tomáška do Říma vzpomíná také bývalý profesor církevních dějin na Lateránské univerzitě Jaroslav Polc:

„V roce 1962 přijel na zasedání koncilu, kdy jsem se zde připravoval na doktorát teologie. Společně s ním přijeli i biskupové ze Slovenska Ambróz Lazík a Eduard Néscsey. Ptali jsem se otce biskupa, jak se máme chovat ke kněžím z mírového hnutí, které bylo předchůdcem pozdějšího Pacem in terris. František Tomášek byl tehdy duchovním správcem v Moravské Huzové a první bylo jeho varování před jejich „tajemníky“, kteří s nimi přijeli v hojném počtu. Do jednoho byli spolupracovníky StB. Vyprávěl nám, jak mu na letišti dali starý zelený klobouk se štrápci, později jsme zjistili, že je po biskupu Píchovi. Dostal také plechový pektorál, biskupský kříž, byl mu propůjčen i prsten a nakonec jakýsi římský kabát, jehož původ se nepodařilo odhalit. Jistý úředník ze Státního úřadu pro věci církevní jej ještě na letišti napomínal, aby se řádně choval, a že záleží výhradně na něm, zda se vrátí jako biskup nebo farář z Moravské Huzové.“²

Vystoupení biskupa Tomáška na koncilu

Biskup Tomášek si byl vědom, v jak choulostivé situaci se ocitl. Z jedné strany se těšil důvěře-nedůvěře státních orgánů, z druhé strany mohl očekávat spíše nedůvěru ve vatikánských kruzích. Jako jediný z českých biskupů (závěru koncilových jednání se zúčastnil později i z vlasti vyhoštěný arcibiskup Beran) byl přítomen v letech 1962 až 1965 na všech čtyřech zasedáních koncilu. Pronesl na něm celkem pět příspěvků. Přestože musel s ohledem na možnou domácí reakci opatrně volit slova, byla jeho vystoupení významná.

Zcela mimořádnou pozornost vzbudil jeho projev o ekumenismu, pronesený 2. prosince 1963. Navrhl v něm svolání zvláštního koncilu, který by se nezabýval ničím jiným než problematikou sblížení západní církve s východními pravoslavnými církvemi. V otevřené, láskou a trpělivostí prochnuté diskusi by měl tento církevní sněm probrat všechny otázky týkající se ekumenismu. Jako by v té chvíli hovořil Tomáškovými slovy jeho světitel, velký apoštol unionismu, olomoucký arcibiskup Antonín Cyril Stojan, kterému rovněž leželo na srdci bolestné rozdělení křesťanů.